

ISSN 2181-9599

Doi Journal 10.26739/2181-9599

ЎТМИШГА НАЗАР

3 ЖИЛД, 11 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

ТОМ 3, НОМЕР 11

LOOK TO THE PAST

VOLUME 3, ISSUE 11

ТОШКЕНТ-2020

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

«Ўтмишга назар» илмий журнали тахририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет научного журнала «Взгляд в прошлое»
Editorial board of the scientific journal Looking into the past

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Зияева Доно Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчехра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети, Қозоғистон

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Гоффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор,
Самарқанд давлат тиббиёт институти

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қарши муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
профессор, Телави давлат
университети, Грузия

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Республикаси
Фанлар академияси

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Дипломатия академияси,
Қозоғистон Республикаси

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор,
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Россия ФА, Санкт-Петербург
Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор,
Давлат тарихи институти, Қозоғистон

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Ал-Фаробий номидаги Қозоғистон
Миллий университети, Қозоғистон

Хайдаров Муродилла Махмуталиевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон миллий университети

Алиева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

Талапов Бахриддин Алижанович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Наманган давлат университети

Одилов Аброр Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1. Фирюза Мухитдинова ЯНГИ УЙГОНИШ ДАВРИ: ДАВЛАТ ТИЛИНИНГ ЯНГИЛАНГАН НУФУЗИ ВА МАҚОМИ.....	4
2. Дилшод Комолов ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СУД ТИЗИМИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ТАРИХИ.....	10
3. Отабек Алимардонов МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОННИНГ МАЛАЙЗИЯ БИЛАН ХАЛҚ ДИПЛОМАТИЯСИ АЛОҚАЛАРИ.....	17
4. Abdixalik Abdulkarimov QORAQOLPOG'ISTON QISHLOQ XO'JALIGI 1960-1980 YILLARDA: ODAMLAR, VOQEALAR, UMIDLAR.....	26
5. Зафарбек Абдуллаев ТУРКИСТОНДА ҲОКИМИЯТ БОШҚАРУВ ТИЗИМИ: ЗИДДИЯТ ВА ЕЧИМЛАР.....	33
6. Санжар Ахмедов АБДУРАЗЗОҚ САМАРҚАНДИЙНИНГ “МАТЛАИ САЪДАЙН ВА МАЖМАИ БАҲРАЙН” АСАРИДА ТЕМУРИЙЛАРНИНГ МАДАНИЯТГА МУНОСАБАТИ ТАВСИФИ.....	39
7. Лайло Бегимкулова АМИР ТЕМУР ВАФОТИНИНГ ДАСТЛАБКИ КУНЛАРДАГИ СИЁСИЙ ЖАРАЁНЛАРДА ШАЙХ НУРИДДИН ВА ШОҲМАЛИКЛАРНИНГ ТУТГАН ЎРНИ.....	47
8. Гулшод Авалова ТИЛ – ХАЛҚ ТАРИХИНИ БИЛИШ ВОСИТАСИ СИФАТИДА.....	55
9. Гулчехра Рахимова БУХОРО ВИЛОЯТИДАГИ САНОАТ КОРХОНАЛАРДАГИ ИҚТИСОДИЙ МУАММОЛАРНИНГ ОҚИБАТЛАРИ.....	60
10. Иродахон Тишабаева ЎЗБЕКИСТОНДА МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ (1960-1990 йиллар).....	70
11. Феруза Файзиева РОССИЯ ИМПЕРИЯСИ МУСТАМЛАКАЧИЛИК ШАРОИТИДА БУХОРО АМИРЛИГИДА ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ ЖАРАЁНЛАР ВА ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ МАСАЛАЛАРИ.....	78
12. Равшан Хомитов ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛАТЛАРАРО БАРҚАРОРЛИКНИ ТАЪМИНЛАШГА ҚАРАТИЛГАН ДАВЛАТ СИЁСАТИ (1991 - 2020 йй.).....	83

ЎТМИШГА НАЗАР ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST

Лайло Машрабовна Бегимкулова,
Фарғона вилояти халқ таълим ходимларини
қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш
худудий марказ ФВХТХҚТУМОХМ ўқитувчи

АМИР ТЕМУР ВАФОТИНИНГ ДАСТЛАБКИ КУНЛАРДАГИ СИЁСИЙ ЖАРАЁНЛАРДА ШАЙХ НУРИДДИН ВА ШОҲМАЛИКЛАРНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

For citation: Laylo M. Begimkulova, THE ROLE OF SHAIKH NURIDDIN AND SHOKHMALIK IN THE POLITICAL PROCESSES THAT TOOK PLACE IN THE FIRST DAYS AFTER THE DEATH OF AMIR TEMUR. Look to the past. 2020, vol. 11, issue 3, pp.47-54

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2020-11-7>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада муаллиф Амир Темур вафотидан кейинги дастлабки кунлардаги сиёсий жараёнларда йирик амирлар Шайх Нуриддин ва Шохмаликларнинг тутган мавқеи навбатдаги воқеликларнинг ривожланиб боришига катта таъсир этганлиги бирламчи тарихий манбалардаги маълумотлар асосида ёритиб берган.

Калит сўзлар: Амир Темур, Пир Мухаммад мирзо, Султон Хусайн мирзо, Халил Султон, амир Шайх Нуриддин, амир Шохмалик, валиахд, гул амирлари, Ўтрор, Саброн, Тошкент, Самарқанд

Лайло Машрабовна Бегимкулова,

Региональный центр переподготовки и повышения
квалификации сотрудников народного образования
Ферганской области РЦППКСНОФО преподаватель

РОЛЬ ШАЙХ НУРИДДИНА И ШОХМАЛИКА В ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ, ПРОИЗОШЕДШИХ В ПЕРВЫЕ ДНИ ПОСЛЕ СМЕРТИ АМИРА ТЕМУРА

АННОТАЦИЯ

В данной статье автор на основе сведений исторических первоисточников освещает роль и влияние крупных эмиров Шайх Нуриддина и Шохмалика на политические процессы, произошедшие после смерти Амира Темура и последующее развитие событий.

Ключевые слова: Амир Темур, Пир Мухаммад мирзо, Султан Хусейн мирзо, Халил Султан, Амир Шайх Нуриддин, Амир Шохмалик, валиахд (наследник), гульские эмиры, Отрар, Саброн, Ташкент, Самарқанд

Laylo M. Begimkulova,
Regional center for retraining and advanced training
of public education employees of Fergana region
RCRATPEEFR teacher

THE ROLE OF SHAIKH NURIDDIN AND SHOKHMALIK IN THE POLITICAL PROCESSES THAT TOOK PLACE IN THE FIRST DAYS AFTER THE DEATH OF AMIR TEMUR

ABSTRACT

In this article, the author, on the basis of historical primary sources, highlights the role and influence of the great emirs Shaikh Nuriddin and Shokhmalik on the political processes that took place after the death of Amir Temur and the subsequent development of events..

Index Terms: Amir Temur, Pir Muhammad Mirzo, Sultan Hussein Mirzo, Khalil Sultan, Amir Shaikh Nuriddin, Amir Shokhmalik, valiapd (heir), Gul emirs, Otrar, Sabron, Tashkent, Samarkand.

1. Долзарблиги:

Амир Темур ва темурийлар салтанати жаҳон халқлари ҳаётида муҳим ўрин тутган давлатлардан бирidir. Шунинг учун ҳам бу давр тарихи катта қизиқиш билан ўрганиб келинмоқда. Ушбу давр тарихига бағишланган илмий тадқиқотлар салмоғичам жаҳон тарихшунослигида, ҳам юртимиз тарихшунослигида табора кенгайиб бормоқда. Бу шубҳасиз, буюк давлат арбоби, енгилмас саркарда Амир Темур шахсига бўлган катта қизиқишнинг самарасидир. Амир Темур вафотидан кейинги йилларда бошланган ўзаро урушлар эса салтанатнинг мустақамлигига путур етказди. Ўзаро низоларнинг авж олишига эса мамлакатнинг сиёсий ҳаётида муҳим роль ўйнаган ғул амирлари ҳисобланмиш Амир Шайх Нуриддин ва Шоҳ Маликларнинг олиб борган сиёсатлари ҳам катта таъсир этган. Шу нуқтаи назардан ҳам ушбу мақола ўзига хос долзарблик касб этади.

2.Методлар ва ўрганилганлик даражаси:

Тадқиқот бирламчи тарихий манбаларга таяниб бажарилди. Бу давр тарихидан ҳикоя қилувчи манбалар асосан Шоҳруҳ мирзо даврида яратилганлиги, муаллифлар ҳукмдорнинг таъсирида бўлганлиги, унинг билан боғлиқ бўлган воқеалар ҳақидаги маълумотларга танқидий ёндашув зарурияти эътиборга олинди. Тарихий воқеаларнинг ўзаро таъсирда ривожланиб борганлиги, ҳар бир воқелик замирида уни келтириб чиқарган сабаблар мавжудлигини эътиборга олиш ва уни тадқиқ этиш асосий методологик йўналишларимиздан бири бўлди.

Амир Темур вафотидан кейинги дастлабки кунларда саройдаюз берган ички вазият, валиаҳд масаласи, тахт учун даъвогар бўлган шаҳзодалар ва уларга нисбатан уларга нисбатан ғул амирларининг тутган мавқеи ва ҳатти ҳаракати оид маълумотлар бир қатор тарихий манбалардан ўрин олган[1].Албатта, ушбу манбаларда биз тилга олаётган масалалар очик тилга олинмаган. Уларда берилган маълумотларнинг таҳлили бизга баъзи бир хулосаларни чиқаришга имкон беради.

Ушбу масалага яқин мавзуларда бир қатор илмий тадқиқотлар эълон қилинган.“Темур ва Улуғбек даври тарихи”, “Амир Темур жаҳон тарихида” ва “История Узбекистана. Эпоха Амира Темура и Темуридов” асарларида валиаҳд Пир Муҳаммад мирзонинг Қандаҳорда эканлигидан фойдаланиб, Султон Ҳусайн мирзо ва Халил Султонлар ҳокимят учун ураш бошлаб юборганлиги таъкидланади[2]. А. Ю. Якубовский эса Пир Муҳаммад мирзонинг валиаҳдлик ҳуқуқини кучли ҳокимларнинг ҳеч бири тан олмаганлигини қайд этиш билан чекланган[3]. Муаллифлардан В.В. Бартольд, Б. Аҳмедов ва Т. Файзиевлар ўз тадқиқотларида йирик амирлар бўлмиш Шайх Нуриддин ва Шоҳмаликнинг ўзаро курашларда тутган ўрнига бир мунча эътибор қаратишган, лекин уларда ҳам ушбу масала навбатдаги сиёсий воқеаларга таъсири нуқтаи назаридан таҳлил этилмаган[4]. Шунингдек, бир қатор муаллифларнинг асарларида ҳам Амир Темур томонидан Пир Муҳаммад

мирзонинг валиахд сифатида танланиши, Султон Ҳусайн мирзо ва Халил Султонларнинг ўз кўли остидаги кўшинга таянган ҳолда ҳокимят учун кураш олиб бориши, Шоҳруҳ мирзонинг бу вазиятдаги мавқеига оид фикрлар билдирилган[5]. Лекин уларда Амир Темур вафотидан кейинги дастлабки кунларда ғул амирлари томонидан олиб борилган сиёсат ва унинг мазмуни алоҳида тадқиқ этилмаган.

3. Тадқиқот натижалари:

Амир Темур вафот этгач, амир Шоҳмалик ва Шайх Нуриддин ҳамда ҳарам аҳли воқеани яширишга интилди. Дастлаб сўл ва ўнг қанот қўмондонлари Султон Ҳусайн мирзо ҳамда Халил Султонларга мактуб юбориб, соҳибқирон касал эканлиги сабабли тезда олий ўрдага етиб келишлари сўралди. Сўнгра Пир Муҳаммад Мирзога унинг валиахд этиб тайинланганлиги ва тезда Самарқандга етиб келиши зарурлиги хусусида мактуб жўнатилади. Гарчи Шарафуддин Али Яздий Пир Муҳаммад мирзога юборилган мактуб ҳақида хабар берса-да, бу хабар ўз вақтида етиб бормаган кўринади. Чунки Пир Муҳаммад мирзо Балхга етиб келган вақтдан аввал, 1405 йилнинг 3 мартадаёқ Шоҳруҳ мирзонинг Ҳиротда ўз номига хутба ўқитгани ва 18 мартда Самарқанднинг Халил Султон томонидан эгалланганлиги маълум[6].

Амир Темурнинг бемор эканлиги хусусида хабар берилган Султон Ҳусайн мирзо ва Халил Султонлар Ўтрорга келишмайди. Биринчидан, бу Амир Темурнинг аслида вафот этганлиги хабари уларга ҳам етиб борганлигидан далолат беради. Иккинчидан, бундай шароитда олий ўрдуга етиб келиш уларнинг шахсий ҳаёти учун ҳам хавфли эди.

Шундан сўнг амирлар Чукалак мавзесида тўпланиб, кўшин орасида ёши улуғи бўлган Халил Султонни подшоҳ кўтарган ҳолда Хитой юришини давом эттиришни ва Хитой юришидан қайтгандан сўнг, васият бўйича иш кўришни маслаҳат қиладилар[7]. Аслида бу ҳаракатлардан асосий мақсад кўшинни бир жойга жамлаш ва бутун назоратни амир Шайх Шоҳмалик ва амир Шайх Нуриддин кўлида бўлишини таъминлаш эди. Чунки бу вақтда улар кўлида фақат ғулга тегишли ҳарбий қисмлар бор эди, холос.

Шу билан биргаликда йирик амирлар ва ҳарам аҳли Шоҳруҳ мирзони биринчи бўлиб Самарқандга етиб келишига умид қилиб унга ҳокимиятни топширишга келишиб ҳам оладилар. Бу ишни амалга ошириш учун Амир Темурнинг хотинлари Сароймулкхоним ва Тукал хонимларини Самарқандга бориши маъқул кўрилади[8]. Бундан кўринадики, оғолар ҳамда амир Шоҳмалик, амир Шайх Нуриддинлар Султон Ҳусайн мирзо ва Халил Султонларни имкон қадар узоқ вақт шу ерда олиб қолишга, иложи бўлса Хитой юриши баҳонасида уларни мамлакатдан узоқроққа олиб кетишга ҳаракат қилишган. Бу билан улар Шоҳруҳ мирзони Самарқандга келиб тахтни эгаллаб олиши учун шароит яратишга интилганлар.

Ҳарам аҳли Самарқанд томон йўлга чиққач, лашкарнинг марказий қисми Иброҳим мирзо байроғи остида амир Шоҳмалик ва амир Шайх Нуриддинлар бошчилигида Ўтрордан йўлга чиқадилар ва Уч ариқ мавзейидаги Қалдирама кўпригида тўхтайдилар. Шу ердан яна Султон Ҳусайн мирзо ва Халил Султонларга мактуб жўнатиб, уларни Ўтрор яқинидаги Чукалак мавзегга етиб келишларини сўрайдилар.

Биринчи бўлиб тахт учун кескин ҳаракатни Султон Ҳусайн мирзо бошлайди. У Амир Темур тўғрисидаги хабарни эшитганидан сўнг ўз кўшинларини тарқатиб юборди ва икки минг киши билан Самарқанд сари йўл олди[9]. Амир Шоҳмалик ва амир Шайх Нуриддин Султон Ҳусайн мирзонинг исёнидан хабар топишлари билан Самарқанд амирларини ва шаҳар томон йўл олган ҳарам аҳлини огоҳлантириш учун чопар жўнатдилар. Шунингдек, Халил Султон мирзога ҳам бўлган воқеа етказилиб, унга кўшин билан Ақар яйловига боришни тайинлаб ўзлари ҳам ўша ерда боришларини ва маслаҳатлашиб чора-тадбир кўришларини билдирдилар. Лекин Халил Султонга бу хабар етказилганига қарамай амир Шайх Нуриддин ва амир Шоҳмаликлар Самарқанд томон йўл олдилар ва тезда Самарқанд томон бораётган ҳарам аҳлига бориб қўшилдилар.

Бу вақтда ҳали ҳам Тошкентда турган ўнг қанот беклари Халил Султон номига қасамёд қилдилар. Гарчи Яздий Халил Султон номига байъат қилинишига асосий сабаб

сифатида Султон Ҳусайн мирзонинг Самарқанд тахтини эгаллаб олиш мақсадида исён кўтарганлиги оқибатида ўнг қанот амирлари орасида саросима содир бўлганлигини кўрсатса-да, бунинг сабаблари анчагина кенг эди.

Биринчидан, Султон Ҳусайн исёни ўзаро тахт учун курашни бошлаб берди. Бу эса ўнг қанот кўшинлари учун ҳам ўз номзодини илгари суришга йўл очди. Улар бу орқали ўзларининг ҳокимиятдаги мавқеларини мустаҳкамлаш ва янада кенгайтириб олишни, бошланаётган янги даврда ўз ўринларига эга бўлиб олишни мўлжаллаётган эдилар.

Иккинчидан, сўл қанот кўшинининг тарқаб кетиши, ғулдаги асосий амирларнинг Самарқандга томон йўл олиши ўнг қанот амирларини саросимага солиши табиий эди. Улар Тошкентда вазиятни кузатувчи сифатида қолишдан ва тож тахт масаласи кимнинг фойдасига ҳал бўлса, сўнгра унга бўйсунушдан манфаатдор эмасдилар.

Учинчидан, Амир Темурнинг кизи Ўғи бегимнинг ўғли бўлмиш Султон Ҳусайн мирзонинг Самарқанд тахтини эгаллаб олиш эҳтимоли жуда кам бўлиб, унинг ортидан кўпчиликнинг эргашмаслиги аниқ эди. Бундай шароитда ҳарам аҳли ва амир Шайх Нуриддин, амир Шоҳмаликлар қўллаган шаҳзоданинг тахтни эгаллаши табиий бўлиб, ҳокимиятнинг юқори қисмида катта ўзгариш бўлмасди. Айни шу ҳолат йирик амирлардан кейинги мавқеда турувчи ва юқори мавқега чиқишни истаган кўплаб амирларга маъқул эмасди. Бундай амирлар Тошкентда турган ўнг қанот амирлари орасида ҳам кам бўлмаган.

Тўртинчидан, Тошкентда турган амирларнинг кўпчилиги айнан 1402 йилдан бери Халил Султон билан бирга эдилар. Булар орасида амир Худойдод Ҳусайний, амир Соадат Темуртош каби амирлар бор эди. Уларнинг ўзаро яқинлиги тож тахт учун кураш йўлида ўзаро иттифоқ тузишларига маълум даражада асос бўлган.

Тошкентда Халил Султон номига байъат қилиниши амир Шайх Нуриддин ва амир Шоҳмаликларни ташвишга солиб қўйди. Улар зудлик билан Тошкентдаги бекларга мактуб жўнатиб, Амир Темур васияти бўйича иш тутиш тўғрисида кўрсатма бердилар. Шарафуддин Али Яздий ғул амирларининг мактубларини олгандан сўнг Тошкентдаги беклар ўз қилган ишларидан пушаймон бўлганликларини таъкидлаган бўлса-да, бунга ишониш қийин. Ўзаро курашнинг кенгайишидан манфаатдор бўлган амирлар, жумладан амир Худойдод Ҳусайний ва Шамсуддин Аббослар ўз мақсадлари йўлида ҳаракат қилганлар. Улар амирлар амир Бурундук орқали Шайх Нуриддин ва Шоҳмаликка йўллаган жавоб мактубларида “бу ишни бизлар давлат маслаҳати учун ва давлат заботи учунким, асру улуг воқеъа бўлди, кўрқтукким, ғавғойи ва фитна бўлмағай, йахшилик жиҳатидин қилдукким, аромизда бир боши бўлғай, то ҳар киши бош чиқара олмағай ва салтанат бу хонадонда қарор топқай ва олам бир-бир бўлмағай”, дея ўз ҳаракатларига тушунтириш бердилар. Шунингдек, ўзларининг Амир Темур васиятидан хабарсиз эканликларини билдириб, соҳибқирон васияти бўйича иш кўришга ва ғул амирларининг маслаҳатларига бўйсунушга тайёрликларини билдирдилар[10]. Аслида бу ўз ҳаракатларини оқлаш ва уларни чалғитишга ҳаракатлардан бири эди. Гарчи хатнинг мазмунидан келиб чиқсак, ушбу мактубдан Халил Султоннинг беҳабарлиги англашилади. Бу эса Тошкентдаги амирлар ҳам ўз ҳаракатларини давом эттириш бўйича бир неча вариантларга тайёр эканликлари, Халил Султоннинг тахтга чиқиши шу вариантлардан бири эканлигидан далолат беради.

Амир Шоҳмалик ва Шайх Нуриддин Тошкентдаги амирларни ўз томонларига оғдириб олиш, уларни ҳеч бўлмаганда бетараф вазиятга тушуриш ниятида уларнинг ҳар бирига алоҳида мактублар ёзадилар. Худойдод Ҳусайний, Ёдгоршоҳ Арлот, Шамсуддин Аббос ва бошқа амирларга жўнатилган бу мактубларда Амир Темур васиятига содиқ қолиш, Пир Муҳаммад мирзо номига янгидан аҳд қилиш ва бунга Халил Султонни ҳам кўндириш талаблари акс этган эди. Шунингдек, ғул амирлари Пир Муҳаммад мирзо номига қилинган янги аҳдномаларни тасдиқлаб ўзларига жўнатилишини, бу аҳдномалар Пир Муҳаммад мирзога юборилишини ҳам таъкидлайдилар. Мактублар амир Бурундук орқали Тошкент турган амирларга етказилади.

Мактублардан сўнг Тошкент қароргоҳидаги амирлар Пир Муҳаммад мирзо номига янги аҳдномаларни тузиб, уни тасдиқлайдилар. Шарафуддин Али Яздийнинг ёзишича

ахдномани Халил Султон ҳам имзолашга мажбур бўлган[11]. Халил Султон янгиланган ахдномани ғул амирларига уларнинг таъсирига тушиб қолган амир Бурундуқ эмас, амир Аталмиш олиб боришини талаб қилади. Амир Бурундуқнинг амир Шоҳмалик ва Шайх Нуриддинга қайтиб келиб келишга ваъда берганлиги ҳам шундан далолат беради. Шунингдек, у амир Аталмишга ахдномаларни амир Шоҳмалик ва Шайх Нуриддинларга кўрсатганидан сўнг уларга топширмай, ўзи Пир Муҳаммад мирзога олиб боришини ва ушбу сўзларни етказишни сўрайди: “Биз амирзода Пир Муҳаммадқа ниёзбандбиз ва ихлос била арзадошт қилиб, ҳавоҳодурбиз. Ва Соҳибқирони саъид мағфурнинг васияти бирла сизни ул ҳазратнинг қоим мақоми деб билурбиз”[12]. Юқоридагилардан кўринадики, ғул амирларининг мактублари таъсирида Тошкентдаги амирлар орасида ҳам иккиланиш ва бўлиниш бошланган. Амир Бурундуқнинг амир Шоҳмалик ва Шайх Нуриддинлар олдида фақат уларнинг мактублари билан эмас, балки катта ваъдалари билан қайтганлиги табиий. Албатта. Бу ҳам амирларга ўз таъсирини ўтказган. Халил Султон албатта, буларни ҳисобга олган ва ён беришга мажбур бўлган. Лекин, ғул амирларида Тошкентдаги вазият ҳақида аниқ тасаввур бўлмаслиги учун ахдномаларни амир Аталмиш орқали жўнатган. Халил Султоннинг ахдномаларни Пир Муҳаммад мирзога Аталмиш етказишини талаб қилиши унинг амир Шоҳ Малик ва Шайх Нуриддинга ишонмаслигидангина эмас, балки Пир Муҳаммад мирзо билан тўғридан тўғри алоқа боғлаб, у ердаги вазиятдан тўлиқ хабардор бўлишга интилганидан далолатдир.

Шу билан биргаликда Халил Султон тахт учун жиддий ҳаракатни бошлаб юборади. У дастлаб Тошкент ва Сайрамда турган заҳирадаги барча от, ҳачир ва туяларни, шунингдек, маблағ ҳамда қурол яроғни ўзи билан ҳамфикр бўлган бек ва навкарларга тарқатди. Амир Бурундуқни лашкардан ажратиш мақсадида уни аввалроқ дарёдан кечиб ўтиш учун жўнатди ва ўзи ҳам лашкар билан унинг ортидан Самарқанд томон йўл олди. Бу вақтда Халил Султон ҳузуридаги йирик амирлар ўзаро тил бириктириб, унга қарши чиқишга келишиб оладилар. Ўзаро келишувга кўра амир Бурундуқ амир Шоҳмалик ва Шайх нуриддинларга бориб кўшилиши, амир Худойдод Хусайний ва Шамсуддин Аббослар эса ўз аскарлари билан Очиқ Фаркат мавзесига йўл олиб, у ердан вазиятга қараб иш тутишлари керак эди.

Биринчи бўлиб амир Бурундуқ, Рустам Тағай Буға ва Абдулкарим Ҳожи Сайфуддинлар ўз аскарлари билан Сирдарёдан ўтадилар ва Халил Султоннинг дарёдан ўтишига йўл қўймаслик учун кўприкни бузиб ташлайдилар[13]. Худди шу вақтда Амир Худойдод Хусайний ва Шамсиддин Аббослар ҳам ўз кўшинлари билан Халил Султондан ажралиб чиқиб, Оҳангарон яйловлари томон йўл оладилар. Лекин Халил султон ўзи билан бирга қолган лашкар билан кўприкни қайта тиклаб, дарёдан ўтади ва Самарқанд томон юриш бошлайди.

Амир Темур вафот этган вақтда Халил Султон билан бирга бўлган амирлардан Худойдод Хусайний, Шамсуддин Аббос, Бурундуқ, Рустам Тағай буға, Абдулкарим Ҳожи Сайфуддин кабиларни Халил Султон лашкари сафини тарк этгани ҳисобга олсак, у билан бирга шахзода Аҳмад мирзо амирлардан фақат Ёдгоршоҳ арлот, Муҳаммад Дарвеш барлослар қолган эди. Бу вақтда Халил Султон лашкарининг асосий қисмини Хитой юришига жалб этилган қора таторлар ҳамда Олд Осиёдан келтирилган бошқа ҳарбий қисмлар ташкил этган бўлиши керак. Чунки ҳали Мовароуннаҳрлик бирор бир йирик амирлар билан яқин алоқага киришга улгурмаган бу ҳарбий қисмларни Мовароуннаҳрнинг бирор бир вилоятини эгаллаб олиб бошқаришдан кўра Халил Султон ваъда қилаётган бойликлар кўпроқ қизиқтириши табиий эди. Асли Мовароуннаҳрлик бўлмаган бу ҳарбий қисмлар учун Халил Султон атрофида уюшиш ва у орқали мавқега эга бўлиш келажак учун ягона йўл эди.

Шарафуддин Али Яздий Халил Султон ҳарам аҳли ва ғул амирлари Самарқанд томон йўл олган ва Тошкентда Пир Муҳаммад мирзо номига қайта ахдномалар тузилган вақтдаёқ Самарқанд ҳокими Арғуншоҳ билан яширинча ўзаро битимга эриша олганлигини таъкидлайди[14]. Шунинг учун ҳам Халил Султон Пир Муҳаммад мирзо номига

ахдномаларни тасдиқлаган бўлса-да, тахтни эгаллаш учун очик ҳаракатни бошлаб, Самарқанд сари йўл олишга журъат этган.

Ғул амирлари Шайх Нуриддин, Шоҳ Малик ва ҳарам аҳли 1405 йилнинг 2 март куни Самарқанд яқинига етиб келадилар. Дастлаб амир Шоҳмалик аввалроқ етиб келиб, шаҳарга киришга уриниб кўради. Лекин Самарқанд ҳокими амир Арғуншоҳ ва амир Хожа Юсуф Самарқандга фақат Пир Муҳаммад мирзо киритилишини, у етиб келгунга қадар ҳеч ким шаҳарга киритилмаслигини билдиради. Эртаси куни яъни 3 март куни Шайх Нуриддиннинг шаҳарга кириш мақсадидаги уриниши ҳам самарасиз яқунланади. Шаҳарга киролмаган ғул амирлари лашкарида ҳам саромима бошланади. Қўшин орасида Самарқанд ҳокими Арғуншоҳнинг Халил Султон билан пойтахтни унга топшириш бўйича келишиб олганлиги овозаси тарқалган бўлса керакки, баъзи беклар ғулдан ажралиб чиқиб, Халил Султонга бориб кўшилишга қарор қиладилар. Халил Султоннинг ҳам лашкар билан Самарқандга келаётганлиги хабари етиб келгач, 5 март куни Шайх Нуриддин ва Шоҳ Малик Мирзо Улуғбек ҳамда Иброҳим мирзоларни олиб Бухорога йўл оладилар. Халил Султоннинг Самарқандга келаётганлиги хабарини унинг лашкаридан ажралиб чиққан Рустам Тағай Буға келтирган бўлиши керак. Чунки у Шоҳ Малик ва Шайх Нуриддинлар томонидан Бухорога юборилади.

Шу ўринда айтиб ўтиш керакки, Самарқанд ҳокимининг пойтахтга фақат Пир Муҳаммад мирзо учун киритилиши ҳақида ваъдалари ғул кўшини орасида яна Пир Муҳаммад мирзонинг тарафдорларини кўпайишига сабаб бўлган кўринади. Чунки ғул амирлари ва ҳарам аҳли Самарқанд томон йўлга чиққанларида, Пир Муҳаммад мирзонинг узоқдалиги ва набира эканлигини баҳона қилиб Шоҳруҳ мирзони эса яқиндалиги, Самарқандга биринчи бўлиб етиб келиши, қолаверса Соҳибқироннинг ўғли эканлиги каби важлар билан уни тахт чиқариш тўғри бўлишига келишиб олишган эди. Самарқандга кира олмаганларидан кейин эса амир Шайх Нуриддин ва Шоҳмаликлар аввал бухорога бориб, сўнгра Пир Муҳаммад мирзо қошига боришга қарор қилганликларини билдирадилар. Шунингдек, Аталмишбек, Тўкал қарқара, Ҳасан Чигдовул, Арислон тархон, Уставий, Шамсуддин Алмолиғий, Муса, Камол, Бастарий Вафодор каби Амир Темурнинг хос беклари Пир Муҳаммад мирзога содиқ бўлишга аҳд қиладилар.

4. Хулосалар:

Шу ўринда хулоса сифатида айтиш мумкинки, амирларнинг тўғри Пир Муҳаммад мирзо ҳузурига бормай Бухорога йўл олишлари икки хил фикрни вужудга келтиради.

Биринчиси, улар Пир Муҳаммад мирзо келгунга қадар Мовароуннахрнинг йирик жиҳатидан ўша вақтдаги иккинчи шаҳри Бухорони ўз қўлларида тутиб туришни мақсад қилишган. Бу Самарқанд амирлари ўз сўзларида турмай шаҳарни бошқа шаҳзодага топширган тақдирда келажакдаги курашларда асқотиши мумкин эди.

Иккинчиси, улар Пир Муҳаммад мирзо номига аҳд қилсаларда унга кўшилмай Бухорога бориб Шоҳруҳ мирзонинг қандай йўл тутишларини кутишни ва шунга қараб ҳаракат қилишни мўлжаллаган эдилар. Бизнингча, улар иккинчи фикрда бўлишган ва шу ниятда Бухорога йўл олишган.

Шайх Нуриддин ва Шоҳ Маликнинг Самарқандга кира олмаганлиги Халил султоннинг мавқеини кескин ошириб юборган.

Биринчидан, ғул амирларидан баъзилар мисол учун амир Жамол Бовурчи Халил Султон лашкарига бориб кўшилган.

Иккинчидан, Халил Султон кўшинидан ажралиб чиқиб ғул амирларига кўшилиш учун йўлга чиққан амирлардан Бурундукбек ўз кўшини билан ортга қайтади ва яна унинг номига аҳду паймон қилади.

Энг асосий хулоса шундан иборатки, Амир Темур вафот этган вақтда унинг ёнида бўлган ва унинг васиятини бажаришга қасамёд қилган ғул амирлари Амир Шайх Нуриддин ва Шоҳмаликлар аҳдларини бажаришга тўлиқ ҳаракат қилмадилар. Улар Пир Муҳаммад мирзонинг узоқдалигини сабаб қилиб кўрсатган ҳолда Шоҳруҳ мирзони кўллаб қувватлашга

интилдилар, Халил Султон ва унинг тарафдорларининг мавқеёига етарли эътибор қаратмадилар. Бу эса ўзаро низоларнинг авж олиб кетишига олиб келди.

Иқтибослар/ Сноски/References:

1. Sharafuddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. / Foreword, modification, comments and indicators by A.Akhmad and H.Bobobekov, -T.: Sharq, 1997. - 384 p.;Nizamiddin Shamiy. Zafarnoma / Translator from Persian - Yu. Khakimjanov, editor of the translation and editor-in-chief - A. Urinbaev, compiler of comments and dictionaries - H. Karomatov (commentary on geographical names - O. Borievnik), O. Boriev, translator and commentator of Hafizu Abruni's "Zayl" ("Appendix") from "Zafarnoma" - T.: Uzbekistan, 1996. - 528 p.; Mirxond. Ravzat al-safo fi siyrat al-anbiyo val muluk val xulofo. Handwriting و الصفا في سيرة الانبياء و الخلفاء E-version book of Michigan University in USA; Muiniddin Natanziy . Muntaxab ut-tavorixi Muiniy. / Persian translation, foreword and comments by Gulom Karimi - T.: Uzbekistan. 2011. - 264; Fasix Xavafi. Mudjmal-i Fasixi / Translation of the previs. note. and pointers by D. Yu. Yusupova. - T.: Fan, 1980 .-- 346 p; Abdurazzoq Samarqandiy. Matlai sad'ayn va majmai baxrayn. Handwriting. مجمع البحرينعبدالرزاق سمرقندوى E-version book of Michigan University in USA; Xondamir Giyosiddin. Habib us-siyar fi axbori afrodi bashar / Translation from Persian, authors of the introduction - Jalil Hazratkulov, Ismail Bekjanov, Authors of comments - Ashraf Ahmedov, Ismail Bekjanov, - T.: Uzbekistan. 2013. - 1272 p; Ibn Arabshoh. Ajoyibal-maqdurfitarixi Taymur: The wonders of destiny in the history of Timur. / Foreword, translation and commentary from Arabic by U.Uvativ. K. II. – T.: Mehnat, 1991. - 192 p; TĀĠ as-Salmānī. Šams al-ḥusn. / Universitts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt. Digitale Bibliothek des Sondersammelgebietes Vorderer Orient. Wiesbaden, 1956. – P. 339.
2. Istoriya Uzbekistana. Epoxa Amira Temura i Temuridov. / Editors: E.V. Rtveldze, D.A.Alimova. - T.: Fan, 2017.– P. 75;Amir Temur in world history / Responsible editor H. Karomatov. Completed and revised second edition - T.: Sharq, 2001. –P. 129-130;History of Temur and Ulugbek period / Editor-in-chief academician A. Askarov - T.: Qomuslar Bosh tahririyati, 1996. – P. 89.
3. Yakubovskiy A.Yu. Timur's state. Movarounnahr and Khorasan during the Timurids. // History of the Uzbek SSR. I tom. The first book - T., 1956. – P. 369.
4. Bartold V.V. Ulugbek and his time. // Works, Vol. 2, Part 2. – M.: Nauka, 1964. P.25-197; Ahmedov B. Lessons from history - T.: Teacher, 1993. - 432 p; Fayziev T. The tree of the Timurids - T.: Writer, Treasure, 1995. - 350 p.
5. Aka, İsmail Timur and his State, Ankara, Turkish Tarix Institution press house, 1991.-- 172 p; Muhammadjanov A. Temur and the Kingdom of the Timurids (Historical Essay) - T.: Encyclopedia General Editor. 1994. - 158 p; Bartold V.V. Essay on the history of Semirechye. // Works, Vol. 2, Part 1. - M.: Publishing house of oriental literature, 1963 .-- P. 21-106; Ahmedov B. In memory of Amir Temur - T.: Uzbekistan, 1996. - 368 p; Manz Beatrice Forbes. The rise and rule of Tamerlane. – Cambridge University Press, 1989. – 227p; Yakubovskiy A.Yu. Temur: Opiyt kratkoy politicheskoy xarakteristiki. // Voprosiy istorii. - M., 1946. No. 8-9. P.42 - 74; Boriev O. In the written sources of the Timurid period, Central Asia (Historical and geographical plates) - T.: Uzbekistan. 1997. - 186 p; Fayziev H. T. Mirzo Shohruh and his foreign policy - T.: Navruz, 2016. - 132 p.
6. Yazdiy Zafarnoma. – P. 298; Fasix Xavafi. Mudjmal-i Fasixi. – P. 126;Samarqandiy. Matlaila'sdayn... . – P. 47; Fayziev H. Shohruh Mirzo and his foreign policy. - B. 14.
7. Sharafuddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. - P. 299.Bartold V.V. Ulugbek and his time. - P. 73
8. Sharafuddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. – P. 299; Bartold V.V. Ulugbek and his time. - P. 72
9. TĀĠ as-Salmānī. Šams al-ḥusn.- P. 32
10. Sharafuddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. – P. 301.
11. Sharafuddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. – P.303.

12. Sharafuddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. – P. 303.
13. Ibn Arabshoh. The history of the great al-ma'qdur fi Taymur. - P. 11.
14. Sharafuddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. – P. 302.

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

LOOK TO THE PAST

№11 (2020)

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000